

STURCZ ZOLTÁN

Magyar nyelvi és kulturális problémák orosz anyanyelvűek oktatásában

1. Bevezetés, alapkérdések

1.1. A fenti cím olvasásakor a magyart mint idegen nyelvet tanítók számára felmerül a kérdés, hogy lehet-e valami újat mondani a “magyar nyelv oktatása az orosz anyanyelvűeknek” témáról, hiszen közel negyven éven át a szovjet hallgatók magyarországi tanulmányai kapcsán jelentős tapasztalatok halmozódtak fel. Valóban jelentős tapasztalatok halmozódtak fel, de ezek többnyire megmaradtak egyéni tapasztalatoknak, az oktatói szubjektumba zárva, és viszonylag kevés konferencia-előadás hangzott el, kevés publikáció jelent meg a témában. Ennek okát részben abban látom, hogy a Magyarországra érkező hajdani szovjet diákok kellő iskolakultúrával, nyelvi, nyelvtani (anyanyelvi vagy valamilyen idegen nyelvi) felvértezettséggel léptek be a magyar mint idegen nyelv oktatásába, így az oktatóknak szakmailag sohasem okozott nagyobb traumát sem a vegyes csoportokban megjelenő szórvány hallgatóság, sem az “egynyelvű” nagyobb csoport, sőt ez utóbbi esetben a többnyire orosz nyelvtudással is rendelkező oktató direkt utakat talált a nyelvi ismeretek átadására. Másrészt azért a szakmai kérdések mögött mindig ott bujkált bizonyos politikai aspektus is, történetesen a szovjet és az orosz (vagy igen sokszor nem orosz) hallgatói “én” szembeállíthatósága vagy szembe nem állíthatósága. Bár ezt a dilemmát a tanár szempontjából bizonytalan módon feloldani látszott, és jórészt ma is feloldja a “keletről érkező” hallgatókat összekötő és összemósó közös kapcsolat, az orosz nyelv. Ez azt is mutatja, hogy a megközelítésnek nemcsak politikai, hanem szakmai dilemmája is volt és van: annak eldöntése, hogy végül is kivel vagy kikkel, milyen anyanyelvűekkel és nemzetiségűekkel állunk szemben, azaz a hallgatói identitástudat felismerése és annak tanári kezelése.

1.2. Feltétlen számolni kell azzal a ténnyel is, hogy más lett a volt Szovjetunió államaiból érkező hallgatók, nyelvtanulók nemzetiségi összetétele, anyanyelvi háttere, szellemisége, társadalmi rétegződöttsége és legfőképpen nyelvtanulási célja. Ez a “másság” erősen ki is fejeződik hozzáállásban, szellemben, külsőségekben, elvárásokban egyaránt. Mindez a magyar nyelvet oktatókat sokkal differenciáltabb

megközelítésre készíti. Nem véletlenül szögezi le V. A. Fedoszov az oroszul beszélőknek szánt magyar nyelvi tankönyvek elemzésekor, hogy ezek “a Szovjetunió részére készültek” és “új tankönyv-nemzedék” szükséges, amely összeköti a “módszertani, a történelmi és a szemléleti változást”, továbbá képes a grammatizáló megközelítés helyett egy “differenciált rendszerű és kommunikatív” megközelítésre.¹ Azt mondhatjuk összegzőként, hogy a társadalmi és módszerbeli váltások kora a kilencvenes évek közepére tehető.

1.3. Az első pontban említett, az identitástudattal összefüggő szakmai és bizonyos nemzeti, nemzetiségi érzékenységek miatt továbbélő, újraéledő vagy éppen erősödő politikai dilemmák nem szűntek meg, csak átrendeződtek és más hangsúlyt kaptak, mivel az orosz anyanyelvűek és az oroszul beszélők oktatásának gyakorlatában még sokszor továbbra is együttesen jelentkeznek. Ennek oka igen egyszerű, az orosz nyelv mint egyfajta “keleti lingua franca” a saját nemzetiségén és világán túl változatlanul jelentős szerepet tölt be – gazdasági, kulturális, történelmi, etnikai okoknál fogva – az egész keleti (volt szovjet) régióban. Számolnunk kell azzal, hogy az ezen államokkal való kapcsolatok erősödése jelentős számú olyan – magyar nyelvet vagy magyar nyelven tanulni akaró – közönséget hoz, amely hosszú távon és változatlanul az orosz nyelv egészén át, vagy annak valamilyen szintű és rétegű aspektusán keresztül közelít nyelvünkhöz és kultúránkhöz.

1.4. A magyart mint idegen nyelvet tanuló oroszul beszélők esetében figyelembe kell venni azt is, hogy az eddig döntő szerepet játszó orosz (anya)nyelv mellett az utóbbi években már jelen van egy másik erős “közvetítő” vagy “összehasonlítható” – többnyire nyugati – nyelv (angol, német, francia), vagy az egyre jobban megerősödő anyanyelv (ukrán, kazah, grúz stb.). Ebből két dolog következik: egyrészt nő a magyar nyelv tanulását segítő és/vagy gátló nyelvi interferencia jelenségek száma; másrészt nagyobb figyelmet kell fordítani a magyar nyelvhez az orosz (anya)nyelv felől közelítőkre: legalább az észlelés, az érzékelés szintjén ismerni kell a nemzeti öntudatukat, háttérben az anyanyelvüket, és részben éreztetni kell, hogy az orosz – vagy bármely más – nyelv csak eszköz a nyelvi problémák megközelítésében. Természetesen mindegyik akkor van igazából lehetőség, ha az oktató támaszkodik arra a szellemi

¹ V. A. Fedoszov: *Ob ucsebnjykh vengerszkogo jazika dlja russzkogovorjascsih. Nyelvek és nyelvoktatás a Kárpát-medencében I.* (szerk. Székely Gábor–Cs. Jónás Erzsébet). Bessenyei György Kiadó, Nyíregyháza, 1996. A szerző orosz nyelvű cikke az 50–80-as évek magyar nyelvi tankönyveit elemzi és ebből vonja le következtetéseit.

hírszerzést és nyelvi kontrasztivitást szolgáló háttérre, amely a megkopott, de még mindig jelentős magyarországi orosz nyelvtudásban benne van.

2. Tapasztalatok, felmérések

2.1. A következő pontokban összefoglalt oktatási problémák és tapasztalatok több elvi és konkrét forrásból összegződtek. Ebben természetszerűleg benne van a magyar mint idegen nyelv szakirodalmának ismerete, különös tekintettel az oroszul beszélők problémáira és a nyelvkönyvekről szerzett tapasztalatokra. Felhasználtam azon módszertani tapasztalataimat, amelyeket a magyar mint idegen nyelv és az orosz nyelv oktatása során – vagy a kettő összekapcsolásából – szereztem. Az oktatási tapasztalataim közel két évtizedre, és jelentős létszámú homogén orosz anyanyelvű, továbbá “vegyes” nemzetiségi összetételű, de oroszul beszélő tanulói csoportokra terjednek ki. A tanulási cél és az elérendő szint eltérő volt: a praktikus, túlélési szinttől az egyetemi tanulmányok folytatásáig, a majdnem anyanyelvi szintig minden előfordult.

2.2. Az elmúlt öt évben célirányosan vizsgáltam az orosz anyanyelvűek magyar nyelvi és kulturális problémáit. Így a fentiekben túl jelentős számú írásbeli nyelvi, nyelvtani tesztet és fogalmazást vizsgáltam meg. Óráimon szisztematikusan gyűjtöttem a felmerülő problémákat. Tanulóimmal, mintegy 100 fővel szóbeli interjúkat készítettem, ebből a fele értékelhető forrásanyagként. Az 1996/97. tanév tavaszi félévében 50 fővel írásbeli felmérést készítettem, amelyből 25 volt teljesen feldolgozható, minden kérdésre kimerítő, teljes választ adó. Az interjúval és a felmérőlappal vizsgált “korpusz” a Budapesti Műszaki Egyetemen felsőfokú tanulmányokra készülő, már azt folytató, ill. egyéb, “privát célú” nyelvtanulásban résztvevő tanulókból állt össze. A kérdőív a kevésbé irányított szóbeli interjúkban felvetett “problémák körére” kérdezett vissza egyszerű formában: azaz követte a hallgatói logikát. Ezek a logikai körök nagyjából egybeestek a nyelvészeti, nyelvtanári megközelítéssel. Ez annak tudható be, hogy a szóbeli és az írásbeli felmérés “rendező és retrospektív” jellegű volt: a visszakérdezés nagyjából a magyar nyelvi tanulmányok lezárása táján vagy befejezése után történt. Az elemzés során természetszerűleg az oktatási tapasztalatokból már leszűrt hipotézisek vezettek, amelyek többnyire igazolódtak, de számtalan konstruktív és figyelemkeltő felvetést, javaslatot fogalmaztak meg a tanulók.

2.3. Az írásbeli felmérésben bőségesen hagytam időt és helyet a kifejtésre. Igény esetén a tanulók elvihették a felmérő és az interjú lapját, és otthon átgondolhatták válaszaikat. Minden felvetett problémára minimum féloldalmnyi helyet hagytam (az utolsó kérdésre másfelet), de pótlapon is folytathatták a válaszadást. A válaszokat oroszul, magyarul vagy mindkét nyelven megadhatták. A gyakorlat azt mutatta, hogy a kifejtést oroszul írták le, a példákat, a mintákat magyarul. A nyelvi és az anyanyelvi szabadság lehetőséget adott a tetszőleges kifejtésre, a problémák kellő kommentálására.

Az orosz nyelven kiadott kérdőív a következőket tartalmazta:

Orosz vagy magyar nyelven (vagy mindkettőn), név nélkül válaszoljon a következő kérdésekre! Segítségét köszönjük!

A) A magyar nyelv tanulása során milyen problémákkal találta magát szemben? Mi okozott Önnek különös nehézséget az alábbiakban megnevezett területeken? Konkrétan nevezze meg a nyelvi problémákat!

- a) hangtan, kiejtés, intonáció;
- b) nyelvtan (toldalékok, igeragozás, idők, névelők, igék vonzatai stb.);
- c) szavak, lexika;
- d) beszéd, társalgás;
- e) írás, fogalmazás;
- f) egyéb megjegyzés, vélemény.

B) A magyar szokásokban, a viselkedésben, a kultúrában mit talál különösnek, szokatlan-nak? Mi okozott, illetve okoz Önnek problémát? (Étkezés, vásárlás, üdvözlés, információk, szórakozás, ünnepek, viselkedés, mentalitás stb.)

A továbbiakban az összes egyéb forrásból származó tapasztalati tényt felhasználva, de a felmérés logikájára és anyagára erősen támaszkodva összegzem a nyelvi és kulturális problémákat. Az összegzésben a tanulói vélemények és kommentárok anonim módon, de mindig idézőjellel kiemelve szerepelnek, szó szerinti magyar fordításban. Feldolgozásomban a kérdőív címszavait követtem.

3. Nyelvi problémák

3.1. Hangtan, kiejtés, intonáció. Az orosz és a magyar hangrendszer közötti különbséget “nem drámainak” minősítették a hallgatók, amivel azt jelezték, hogy nincsenek leküzdhetetlen problémáik ezen a téren. Alapvető gond a rövid–hosszú oppozíciók betartása, különösen a magánhangzók esetében. A magánhangzók közül problémamentesnek csak az *i*, *o*, *u* (rövid) hangok ejtését vehetjük, mivel ezek majdnem egybeesnek az oroszsal. A többivel gondok vannak, kiemelten problémás az *e* (*é*) és az *a* ejtése: az *e* az oroszos “jézés” miatt, az *a* az orosz

párjának hiánya, illetve az *o*-val és az *á*-val való keverése miatt. A többi magánhangzóból az *ö* – *ő*, *ü* – *ű* mint az oroszból hiányzó pár jelentkezik vadonatúj hangként. Érdekes, hogy a hallgatók ezt nem jelzik problémaként. Ennek magyarázata valószínűleg az, hogy a rossz vagy hibás kiejtést nem állítják oppozícióba sem az orosz, sem pedig egyéb idegen nyelvi magánhangzókkal: tehát a spontán kontrasztivitás nem működik, csak a tudatos, a tanári tanítás szintjén.

A magánhangzókkal összefüggésben még két jelenség említendő mind a tanári tapasztalat, mind pedig a hallgatói példatár alapján. Az egyik a magánhangzók lágyító hatásának hiánya a magyarban, illetve ennek átvitele a magyarra: *Keletyi pályaudvar*, *Varagyi*. A másik általános gond a magánhangzók tiszta ejtése a magyarban, szemben az orosz hangsúlyos–tiszta és a hangsúlytalan–lépcsőzetesen elmosódó magánhangzókkal. Ezzel függ össze az ékezet- és hangsúlyzavarok, hibák megjelenése is. A magánhangzók területén a fonetikának a grammatikába átnyúló része az illeszkedési (főleg toldalékolási) szabályok elsajátítása.

A mássalhangzók közül a kettős jegyű mássalhangzókat jelölték meg (*gy*, *cs*, *sz*, *zs*, *ny* stb.), mint “megtanulandót”, továbbá a “*t* hangok halmozódását” és a “bonyolult hangcsoportokat” tartják nehéznek (ez utóbbi a hasonulásokat, összeolvadásokat jelenti, pl. *megjavítottátok*, *kimondhatatlan*, *tudja*, *mondjátok*, *bántsátok*, *mosd meg* stb.). Az intonációból a kérdő mondatot találták problematikusnak. A vélemények összegzése a következő: “a hangtannal is érdemes foglalkozni”, akár visszatérőleg is, mert “időfüggő és javulhat a kiejtés”, érdemes rá időt szentelni, mert “zavarnak a beszédhibák, és gátolnak a fejlődésben”. Kellenek a fonetikai, az olvasási és a magnetofonos gyakorlatok.

3.2. Nyelvtan. A két nyelv tipológiai eltérése miatt gyakorlatilag a magyar mint idegen nyelv nyelvtanának összes klasszikus tanítási problémája előjön körülbelül abban az elrendezésben, amelyet Giay Béla módszertani elemzése a “grammatikai részrendszer tanításáról” az a–k. pontok között felsorol.² Valószínűleg a névelőhasználat hiánya az oroszban, és a természetes tanítási sorrend okozza, hogy az elsajátítási problémák között első helyen említik a névelők használatát, két megközelítésből: először a hangtan (*a* + msh., *az* + mgh.), másodsor a határozottság, határozatlanság (*a*, *az*, *egy*, birtokos szerkezetek stb.) “logikájának” szemszögéből. A két nyelv eltérő, illetve kis részben egybeeső határozórendszere okozza, hogy a leírásokban ez került a második helyre.

² Giay Béla: A magyar mint idegen nyelv/hungarológia – Módszertan. Modern Nyelvoktatás, III/1–2. szám, 1997. május. 20–43.

A határozóragok, a hallgatói terminológiával a “hátsó előljárók sokasága”, a “névutók fordított rendszere”, az “esetrendszer megszámlálhatatlansága a magyar nyelvben” az egyik legnehezebb területnek számít. Ezt még fokozzák az orosz anyanyelvi interferenciák okozta típushibák: *egyetembe – egyetemre, munkára – munkába, stadionra – stadionba* stb. A hallgatók ebben a világban igen nehezen tudnak rendszert alkotni, folytonosan kísért az anyanyelvi “esetbe szorítás szelleme”, ami viszont nem adaptálható a magyar nyelvre a magyar esetbőség, illetve az “esetforma és az esetfunkció konfliktusai” miatt.³ Ezért fontos a magyar irányhármaság nyelvtani-logikai rendszerének mielőbbi bevezetése az oktatás során, mert eltérít(het)i a hallgatót a zavaró anyanyelvi viszonyítás rendszerétől, és bázist ad egy új rendszer befogadására.

A következő nyelvtani problémakört a szintagma-, illetve a mondat szervező funkciót betöltő nyelvtani ismeretek “főleg gyakorlati alkalmazása” adja. Ezek között első helyen jelölik az alanyi és a tárgyias igeragozást, az idő- és módkombinációk használatát. Megjegyzik, hogy a “ragozás rossz használata nem okoz értési zavart, de zavarja, elbizonytalanítja az igényesebb beszélőt a helytelen használat”, annál is inkább, mivel az alanyi és tárgyias igeragozás a kommunikatív megközelítésben gyakorlatilag az első leckéknél és megszólalásoknál már jelen kell legyen, a nyelvkönyvek viszont szétvágva és elhúzva tárgyalják. A ragozás, az idő, a mód kontrasztív összevetése sokat lendíthet a fogalmi megközelítésen, egyben alapját adhatja a gyakorlati munkának. Ezt azért is célszerű megtenni, mert az igei vonzatok – az oroszul beszélők számára beleértve a “tárgyas vonzatú” igéket is – problematikája tovább nehezíti az igehasználatot. A vonzatok esetében nemcsak az igei, hanem a névszói vonzatok rögzítését is nehéznek találják (pl. *gazdag valamiben, megelégedett vkivel* stb.).

Tipikusan orosz nyelvtani hibakörnek, az “anyanyelv negatív visszahatásának” tartják a birtokos viszonyok, szerkezetek (főleg többes számú alakok) tévesztését; a számbeli egyeztetés hiányának vagy meglétének áthatását (*három könyvek, sok emberek beszélgetnek*); a tagadás esetjelzésének hiányát (*nincs jegyet*).

A legnehezebbnek és a leglassabban feldolgozható nyelvtani témának két területet jelöltek meg. Az egyik ilyen terület a névmások, a névutók ragozott (személyragozott) alakjai és ezek különféle viszonyítási

³ Marótiné Korchmáros Valéria: Anyanyelvünk kívülről: a magyar “esetrendszer”. A magyar nyelv és kultúra tanítása külföldieknek című konferencia előadása, Szeged, JATE, 1997. június 27–28.

rendszer (rólam, rólad, róla, önről; mellettem, utánam; e mellett a város mellett; azzal a tollal stb.). Ez részben összefügg a határozóragokról, névutókról, esetekről fentebb leírtakkal, de nyilvánvalóan itt a bonyolult morfológiai megjelenés is gondot okoz, amit “érthetetlen szerkezetnek” aposztrofáltak a hallgatók. A mennyiségben és a minőségben eltérő melléknévi és határozói igenévrendszer problematikus kérdését a “magasabb nyelvi szinteken” érezték tisztázandó, nehéz ügynek.

3.3. Lexika. A lexikai kérdésekbe, illetve ezek elemzésébe fonetikai, grammatikai és interkulturális felvetéseket is belekeverték a hallgatók. Gondot okoznak számukra a nehéz kiejtésű, hosszú vagy összetett szavak és a “túlképzett, túragozott” szavak. A képzők, jelek, ragok egymásra épülése főleg összetett szavakban okoz morfológiai zavart, a toldalékoló rendszerű nyelv itt már “túl sok”, a morfológiai zavar áthajlik lexikai és/vagy kiejtési bizonytalanságba. A lexika szintjén, illetve kategóriájában említik meg a magyar képzőrendszert, mint “nagyon sok elemből álló és nem könnyen tanulható nyelvi részt”. (A “nyelvi rész” definíció is jellemző.) A következő probléma, amely megint nemcsak lexikai, hanem már mondattani kérdés is, az elváló igekötők használata (*Elmegyek. Nem megyek el. El kell mennem! El is megyek!*). Jellemző az a megállapítás, hogy a “magyarban kevés az internacionális szó”, illetve az orosz vagy egyéb nyelvekből (többnyire angol, német, francia) számukra ismert internacionális szavakat gyakran nem tudják azonosítani a magyarral. Természetesen ebben benne van az egyes nyelvek átformáló erejének, illetve a cirill és latin betű kontrasztjának problematikája is. A felismertetés, illetve a ráismertetés lexikai motivációs lehetőségeket rejt magában, amit érdemes kihasználni.

A tanári tapasztalattal összefüggően és egybevetően jól jelölték ki azokat a “szótípusokat, szócsaládokat”, amelyek “tartós problémaként, a beszédet zavaró jelenségként” térnek vissza, főleg az igék körében: *jön – megy – jár, ismer – tud – ért, kér – kérdez, mond – beszél – szól – beszélget – megbeszél – mesél, visz – vesz, visz – hoz, tesz – vesz, tanul – tanít, fordul – fordít* (a közelség zavara; tranzitív, intranszítív képzőrendszer kérdése); *felkel – feláll* (vele együtt az igekötők jelentése és használata); *van – lesz – volt, csinál – tesz, vesz – vásárol, kezd – kezdődik, befejez – befejeződik, nyit – nyitódik, zár – záródik* (az igeaspektusok összevetése) stb. Nem igei körben tipikusan orosz példa a *haza – Haza – itthon – otthon; hozzám, nálam, nekem* lexikai és grammatikai tisztázása. Az igei csoportból ismételtlen és külön kiemelték a változó tövű igék “megjegyezhetetlen” körét: *hisz, visz, eszik* stb. Sokan

a lexikai – talán a frazeológiai – problémák körébe utalták a névutóhasználat hibáit (*előtt múzeum, körül ötkor*).

3.4. Beszéd, társalgás; mondat, szöveg. Elsőként a “mondatszervezés” nehézségét, a “helyes részek – szintagmák – kialakítását” említik a mondatalkotás és a beszédalkotás szintjén a hallgatók. A “vonzat a legállandóbb szintagma” tételt nem tudva is elismerik, hogy ez az egyik kritikus pont a beszédalkotásban: első lépésben bármely vonzatot, szintagmát “meg kell tanulni és be kell gyakorolni”.⁴ Ez segít a gördülékenység kialakításában, a szabályok szerinti mondatépítésben, amit a második tételként emlegetnek. A hallás utáni értés felől úgy érzékelik a magyar beszédet, hogy “a magyar dinamika erős és gyors”, “foszlányokból kell összerakni a képet”, többet kell ezzel a “műfajjal” foglalkozni. Külön kiemelték a hallgatók a “beszédkezdeményezés, a beszédnyitás” nehézségét, a kommunikációs küszöb átlépésének problémáját. Erre a mondat- és beszédtanítás, a gyakorlás, a pármunka szintjén a tankönyvekben nagyobb figyelmet kérnek. A beszédproblémák tárgyalásakor – nyilvánvalóan a lexikai egységen túllépő szerepük miatt – ismét visszatérnek az igekötők, az igekötős (és vonzatos) igék használatának és begyakorlásának kérdésére (*talál, kitalál, megtalál, feltalál, eltalál, rátalál*).

3.5. Írás, fogalmazás. Az írással és fogalmazással kapcsolatosan leszögezhető, hogy a latin betű önmagában nem okoz gondot, a hallgató már más nyelvből vagy részben a világkommunikációs csatornákból ismeri. Speciális helyesírási problémát jelentenek az ékezetek, főleg tartalmi, értelmi szempontból és a kétjegyű vagy sajátosan magyar mássalhangzók. A legjellemzőbb – a magyar írásmódon túlmutató – alapállás a következő: “probléma, ha oroszul is rosszul írsz és fogalmazol, mert itt is így lesz.” Azért a helyzet ennél bonyolultabb, és nem fogadhatjuk el az egyszerűsítés és az eleve elrendelés gondolatát. Ezt mutatja egy kezdő szintű “állatorvosi, illetve nyelvorvosi példamondat”: “*Megylepetesen lett Julija, iskolás korában boratnő. Ők nem látalttak sok éve.*” Az írás- és fogalmazáskészség is rendszeres fejlesztésre szorul, főleg magasabb szakmai igényű céltanfolyamok esetében, mivel ez az alapkészség erősen visszahat a nyelvtanulás egyéb készségeire.

3.6. Egyéb megjegyzések, vélemények. “Különösen a magyar mint idegen nyelv esetében, ahol diákjaink szinte 90%-ban más

⁴ Lásd: 2. számú jegyzet. A szerző a tanulmány D.c.) pontjában fejt ki a vonzatra vonatkozó nézeteit, illetve utal a magyar nyelvészetben tisztázatlan vonzat fogalmára és ennek kikerülhetetlen használatára a magyar mint idegen nyelv oktatásban.

nyelvcsaládhoz tartoznak, s elsősorban a nyelv rendszerének szokatlansága okozza számukra a legnagyobb nehézséget” – írja Hegedűs Rita egyik tanulmányában.⁵ Hogyan látszik ez a probléma a szláv, illetve orosz nyelvtanuló szempontjából? A hallgatók véleménye egyszerre mutatja az eltérő nyelvcsaládba tartozás tényét, ugyanakkor bizonyos rendszerbeli azonosságokra is utal. A vélemények az alábbi töredékekben foglalhatók össze: “szokatlan, nem hasonlít az európai nyelvekre”, “más a rendszere”, “hozzá kell szokni a jellegéhez”. Van, aki úgy véli, a nagy különbségek ellenére “az orosz nyelv a magyar strukturális rokona”, mert vannak “hasonló dolgok: igeragozás, névszórágok, hasonló mondat-szerkezetek”. Ennek a tapasztalatnak ellentmondani látszik az a tény, hogy éppen az evidens analógiák (kifejezés- és mondat szinten) okoznak zavart, és jelentkeznek rendre hibaforrásként, a *Hogy hívnak téged? Mi megy a moziban? Tetszik nekem ez a könyv. Nem láttalak téged régen. Én akarok olvasni! Szeretek dolgozni* stb. típusú mondatok rontása során. Az előbbivel összefüggő, de újabb típusú hibaként jelentkezik a kettős vagy több forrású interferencia, amikor az orosz nyelv – (anyanyelv) – idegen nyelv – magyar nyelv jelenségei egymásra vagy egymásba futnak (*ja vsztupil v komnatu – I entered the room – beléptem a szobát*).

4. Kultúra, országismeret, szokások

4.1. A hozott és/vagy szerzett országismereti elemek természetesen keveredtek a hallgatók szóbeli és írásbeli interjúiban. Ezekből kiderült, hogy egyfajta zavarodottság és főleg praktikus irányú érdeklődés tapasztalható, amelyet a jelenlegi saját kulturális képük sérültsége is okozhat. A zavarodottságot fokozza, hogy mind az otthoni, mind pedig a magyar valóság egyaránt változásokkal teli, a kelet-nyugat átmenetében él. A régi sztereotípiák kihalóban vannak, de még halvány foltokban élnek. Eltérő értékben és színben felbukkan néhány, a “magyar–szovjet relációban” született és még most is élő sztereotípiamaradvány: baráti, testvéri, felszabadulás, felszabadítás, jólét(i állam), kultúra; kis ország, nagy ország, szocializmus, KGST (piac), szerződés; Petőfi, Puskin, Sevcenko, a szabadság költői; Budapest, Balaton, Debrecen, Hortobágy, Hajdúszoboszló; Leningrád (Szentpétervár), Moszkva, mauzóleum, MGU, GUM stb. Mindebből arra következtetünk, hogy a

⁵ Hegedűs Rita: Kontrasztív szemlélet a XIX. sz. derekán (a nyelvtipológiai kutatások kezdetei Magyarországon). Ötödik Magyar Alkalmazott Nyelvészeti Konferencia tanulmánykötete (szerk. Lengyel Zsolt–Navracsics Judit). Veszprém, 1995. 26–78.

hozott vagy szerzett zavaron és a sztereotípiamaradványokon kívül nincs megfelelő "imágó" a magyar életről, kultúráról. Ehhez, illetve ennek kialakításához még a nyelvkönyveink sem segítenek igazán hozzá, amint ezt Nádor Orsolya tankönyvelemzése is alátámasztják.⁶ Tanulságos az a rövid tájékoztató kísérlet is, amelynek során a következő névsorhoz kellett (volna) azonosításokat vagy adalékokat hozzáfűzni. A névsor: Petőfi, István, Kossuth, Kádár, Szentgyörgyi, Bánki, Egerszegi, Papp László, Puskás, József Attila, Ady, Kodály, Bartók, Rubik, Mátyás. A legteljesebb válaszok és azonosítások öt névig mentek el: Petőfi (író?, költő?), Kádár (politikus), József Attila vagy Ady (író?, költő?, politikus?), Mátyás (király?, politikus?), Kossuth (tér). A jelen korszak aktuális reakciója, hogy a beírt válaszból Kádárt többen utólag kihúzták. A lista alapján megerősödik az a tény, hogy keleti irányban is gyenge az imágóalkotási erőnk, nemzeti üzenetünk, kultúratanítási gyakorlatunk, és ebben a gyenge vagy át nem adott képben teljesen elhalványul a természettudományi, a sport vagy más egyéb teljesítményünk. Teljesen jogosak Szőnyi György Endre módszertani megállapításai a magyar kultúra átadásával kapcsolatban, miszerint ez a munkánk féloldalas, és inkább csak a humán irány (főleg az irodalom) felé terjed ki.⁷

4.2. Nyilvánvaló, hogy az is egyoldalú megközelítés lenne, ha csak a "magas" kulturális országismereti képet kívánnánk polírozni. Éppen ezért figyelemre méltó az a néhány megjegyzés, amely orosz szemszögből az "életünkről" íródott, annál is inkább, mert ezeknek vannak nyelvtanítási vetületeik is. A hallgatói megjegyzések, észrevételek a következőkben összegezhetők:

a) Az üdvözlési és megszólítási formák sokfélesége (*ő, űk, ön, önök, maga, te, ti; uram, asszonyom, hölgyem, kisasszony, fiatalember* stb.), továbbá a nők külön kezelése (megszólítás, fokozottabb udvariasság, előzékenység), az ismeretlennel szemben tanúsított udvariasság "meglepő és élményszerű".

b) A piacon, a boltban a "kommunikatív fellépés az eladók részéről" néha zavaró és szokatlan, inkább "hagyjon békén!".

⁶ Nádor Orsolya: Magyarország és a magyarok – a nyelvkönyvekben. Ötödik Magyar Alkalmazott Nyelvészeti Konferencia tanulmánykötete (szerk. Lengyel Zsolt–Navracsics Judit). Veszprém, 1995. 115–117.

⁷ Szőnyi György Endre: A magyar kultúra tanításának módszertani problémái. A magyar nyelv és kultúra tanítása külföldieknek című konferencia előadása, Szeged, JATE, 1997. június 27–28.

c) A magyarokat össznépi nyíltság, barátság, kulturáltság jellemzi “az otthonihoz képest”, jellemzőjük az előzékenység, segítőkészség, nagyvonalúság, türelem, szabadság, jólneveltség (?!).

d) Nehezen értelmezhető a magyar ünnepek világa: a kulturális, történelmi, vallási fogalomtár és háttér teljesen ismeretlen (vagy új); ezeknek az ünnepeknek “nincs népünnepély jellegük, csak szerények, a boltok zárva, a dátumok fordítva írva”.

e) A közlekedés “van”, működik; tisztelik – sőt külön tisztelni kell – a gyalogost, a másik közlekedőt.

f) Az étkezésben “más a konyha”, döntően eltérő a “fűszerezés”; az italozás szolidabb, “nem a tömény fogy – ez nagyon pozitív”.

g) A “jólét látszik”, és nyomot hagy bennük: rontja az erkölcsöt, értelmet, érzelmet, főként a fiatalokét.

h) Kevesen beszélnek, vagy (már) nem akarnak oroszul beszélni, de egyéb idegen nyelven – főleg angolul – sokan tudnak.

Az előző pontokban felsorolt kép eléggé materiális, földönjáró tapasztalatokat és élményeket mutat. Ez a mai átlagszemlélő képe, de hozzá kell tenni, hogy néhány idősebb értelmiségi interjúalanyban (tanár, mérnök, doktorandusz hallgató) – és gondolom sorstársaikban – sokkal disztingváltabb, főleg a magyar irodalmon és zenén (is) pallérozott kép él a magyar kultúráról.

5. Összegzés, feladatok

Záró gondolatként néhány szót a feladatokról, amelyek nemcsak az orosz (anya)nyelvűek szempontjából lehetnek érdekesek, és nemcsak a nyelvoktatás területét érintik:

a) Figyelembe véve a nagy számokat és a növekvő piacokat, az orosz (anya)nyelvű közeg közvetlenül és közvetve továbbra is jelentős nyelvi és kulturális vevő lesz a magyar nyelvre és kultúrára.

b) A magyar nyelvtipológia, a magyar mint idegen nyelv szempontjait figyelembe vevő nyelvtan, az orosz–magyar kontrasztív megközelítés kikerülhetetlen, ezért célszerű lenne legalább a tömör változatú megírásuk.

c) Egy apolitikus és teljes körű (tudomány, kultúra, sport; teljesítmények, adatok, tények stb.) országismereti mű, illetve egy módszertani útmutató megalkotása is szükséges. Az új “keleti kép” megalkotásának persze számtalan egyéb útja és módja van, az anyanyelv, azaz az orosz nyelv szintjén, de egyáltalán nem mindegy, hogy a legilletékesebbek, a magyarul tanulók milyen képet visznek magukkal.

d) Érdemes figyelni azokra a tanulói elvárásokra, amelyek a további készülő vagy átdolgozott tananyagok sorsát befolyásolhatnák: “praktikus, komplex, élőnyelvi, frazeologikus, kommunikatív” jelzők szerepelnek a felsorolásban. A tananyag és a módszer szintjén számolni kell azzal is, hogy ez a jelentős térség eltérő nyelvtanulási célú hallgatóságot produkál, azaz többfajta és differenciált tananyagra van igény, amelyben lehetőleg érvényesüljenek a forrásnyelv és a célnyelv, a kontrasztivitás szempontjai, akár beépítve, akár az alpanyaghoz módszertani segédletként csatolva.